

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**FREUDOVO POJETÍ SVĚDOMÍ V KONTEXTU
PSYCHOANALÝZY**

Martina Směliková

Plzeň 2011

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**FREUDOVO POJETÍ SVĚDOMÍ V KONTEXTU
PSYCHOANALÝZY**

Martina Smělková

Vedoucí práce: Mgr. Miloš Kratochvíl, Ph.D.
Katedra filozofie
Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2011

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červen 2011 .....

Obsah

ÚVOD	1
1 ŽIVOT, DOBA A DÍLO SIGMUNDA FREUDA	3
1.1 Vídeňská moderní společnost	3
1.2 Filosofické souvislosti výzkumu nevědomí	6
1.3 Život a dílo Sigmunda Freuda	8
1.4 Freud, náboženství a věda	11
2 PREANALYTICKÉ OBDOBÍ	13
2.1 Katartická metoda	13
2.2 Dětská sexualita a oidipovský komplex	15
2.3 Volné asociace a výklad snů	17
2.4 Topografický model psychiky	20
3 STRUKTURÁLNÍ MODEL PSYCHIKY	22
3.1 Es – Ich – Über-Ich	22
3.2 Pudová teorie – <i>Eros</i> a <i>Thanatos</i>	23
3.3 Morálka a kultura	25
3.4 Nespokojenost v kultuře	26
4 FREUDOVO POJETÍ SVĚDOMÍ	28
4.1 Svědomí v kontextu psychoanalýzy	28
4.2 Vývoj a zformování koncepce svědomí	28
4.3 Možné námitky vůči Freudově pojetí svědomí	31
ZÁVĚR	33
SUMMARY/RESUMÉ	35
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	36

Úvod

Stejně jako v dávné minulosti i dnes patří pojem svědomí k pojmům problematickým. Latina má pro svědomí celou řadu výrazů: *mens, pietas, gravitas, virtus, honos, pudor, probitas, timor, cognitio, doctrina* aj. Reflexi fenoménu svědomí lze pozorovat už ve starověkém Egyptě, kde byl označován výrazem srdce. V Indii považovali svědomí za boha sídlícího v nitru člověka, v Babyloně bylo pojímáno jako obava před špatným jednáním. Ani řecká filosofie nezůstala bez příspěvku ke konceptu svědomí. Sokratovo *daimonion* je vnitřní hlas, cosi božského v člověku, které ho nabádá k ctnostnému jednání. Seneca hovoří o pozorovateli dobrých a špatných myšlenek a činů člověka na konkrétní situaci. Výčet konceptů svědomí by jistě mohl pokračovat až do současnosti. Z právě uvedeného přehledu je však patrná ta skutečnost, že svědomí je zásadním fenoménem ve zdůvodňování správného (mravního) jednání, jeho objasnění jsou však nadmíru ambivalentní.¹

V této práci bych se ráda zabývala konceptem svědomí v rámci teorie, která je sama o sobě velmi problematická. Touto teorií je Freudův výklad lidské psychiky. Cílem mé práce je popsat vývoj teorie psychiky člověka v rámci psychoanalýzy s důrazem na obsah a vývoj svědomí. Toto téma je zajímavé z toho důvodu, že Freud obvykle nebývá označován za autora, který by ke konceptu svědomí (či morální filosofie) přispěl nějakým výrazným dílem. Jeho díla jsou spíše oceňována v psychiatrii, psychologii či terapii.

Přesto jeden z aspektů Freudova myšlení spočívá v poměrně komplexním výkladu lidského jednání, náboženství a kultury. Freudovy myšlenky se často redukuje na výklad snů a strukturální pojetí lidského nitra. Já bych se však ve své bakalářské práci ráda zabývala tou částí Freudova myšlení, která spočívá spíše ve stínu jeho velkého příspěvku k psychoterapii. Tento záměr je obhajitelný tím, že Freud se sám povaze kultury a náboženství velmi intenzivně věnoval. Jeho spis *Totem a tabu* zkoumá náboženské představy přírodních národů a třeba soubor jeho textů *O člověku a kultuře* představuje pozoruhodnou sbírku poměrně komplexních představ o civilizaci, umění či společnosti.

---

¹ SKOBLÍK, Jiří. PODNĚTY PRO POZNÁVÁNÍ PRAVDY ČLOVĚKA, ZÍSKANÉ Z NETEOLOGICKÝCH OBORŮ [online]. Poslední aktualizace 7.12.1999. [cit. 2011-06-27]. Dostupné z: <http://ktf.cuni.cz/~skoblik/km_puvodni/fm99-1-2.htm>.

Cílem této práce je tedy obrátit pozornost právě na tyto spíše opomíjené stránky Freudova myšlení a pokusit se objasnit jeho myšlenky o svědomí. Je však zřejmé, že pojetí svědomí má své předpoklady a není překvapivé, že tyto předpoklady spočívají ve Freudových výzkumech hysterie, dětské sexuality a struktury lidské psychiky. Tomuto rozvrhu odpovídá i struktura této práce rozdělená do čtyř kapitol.

První kapitola zasazuje jeho myšlení do kontextu pohnuté doby přelomu 19. a 20. století, objasňuje milníky Freudova života a profesní tvorby a načrtává základní obrysy Freudova postoje k náboženství a vědě. Součástí první kapitoly je i nástin hlavních momentů některých filosofických výzkumů subjektivity, k nimž lze Freudovu koncepci alespoň co do svého záměru metodicky zařadit. Druhá kapitola se věnuje tzv. preanalytickému období, objasňuje rozdělení psychiky na vědomou a nevědomou složku a rovněž vysvětluje oidipovský komplex a základní motivaci pro výklad snů. Kapitola je uzavřena výkladem tzv. topografického modelu psychiky, který se stal východiskem pro model strukturální. Třetí kapitola objasňuje právě strukturální model psychiky, který tvoří hlavní předpoklad koncepce svědomí. Kapitola se rovněž věnuje výkladu pudové teorie a jejích širších etických a kulturních souvislostí. Čtvrtá kapitola se pak zabývá přímo vlastní koncepcí svědomí a jejím vývojem. Součástí poslední kapitoly je rovněž zmínka dvou možných námitek vůči Freudovým východiskům, které umožní nahlédnout jeho koncepci kritičtějšíм způsobem.

1 Život, doba a dílo sigmunda Freuda

V první části práce bude nastíněno intelektuální prostředí, v němž se zrodilo Freudovo myšlení. Historický nástin bude doplněn objasněním filosofického kontextu psychoanalýzy a uvedením některých základních momentů Freudova života i díla.

1.1 Vídeňská moderní společnost

S blížícím se koncem devatenáctého století se v Evropě stále více objevovaly obavy o další vývoj civilizace. Tyto obavy se stále častěji projevují v umění i filosofii. Němečtí myslitelé Friedrich Nietzsche a Arthur Schopenhauer popisují obavy, strach a pesimismus v očekávání příštího velmi věrně, a dokonce (zvláště v případě Schopenhauera) z nich činí základní momenty svého filosofického systému. Krize ve společnosti se projevovala také určitým napětím mezi církví a státem, které např. ve Francii jako první evropské zemi vedlo k odluce církve od státu. Nová generace se oproti původní vymezovala více než jasně, proto také právě v závěru devatenáctého století sledujeme rozvoj nových uměleckých směrů (např. surrealismus, avantgarda, expresionismus, futurismus).

Druhou polovinu devatenáctého století vládne Rakousku-Uhersku Franz Josef I. Doba jeho panování bez velkých válek je klidná. Avšak Rakousko zároveň důsledkem sjednocování Německa a chybami v zahraniční politice ztrácí na evropské scéně své velmocenské postavení i spojení. Rakousko přestávalo být kompaktním národem, na rozdíl např. od zmíněného Německa či Francie. Porážkou u Hradce Králové roku 1866 je v Evropě nastolena priorita Pruska. Mezi určující události od 70. let lze v Evropě řadit jisté napětí mezi Francií a Německem.

Dalším důležitým představitelem evropské politiky bylo Rusko, kterému byly ovšem v roce 1878 při Berlínském kongresu zapovězeny mocenské nároky na Bulharsko. Německo a Rakousko-Uhersko se tak proti Rusku spojily v tzv. Dvojspolek, který se dále v roce 1882 rozšířil o Itálii na Trojspolek. Rusko a Francie se tak ocitly v relativní izolaci, což napětí na kontinentu jen zvyšovalo. Izolace Ruska a Francie spolu s rivalitou mezi Německem a Velkou Británií představovaly hlavní důvody pro rozštěpení evropských mocností na dva tábory – spojení Německa a Rakousko-Uherska na straně jedné, a Francie, Velké Británie a Ruska na straně druhé. Rozvoj v kultuře nemohl zvrátit napětí, které mezi státy panovalo a které nemělo mít jiné než vojenské řešení.

Zároveň je ovšem toto období etapou překotného technologického i kulturního rozvoje. Světová výstava ve Vídni roku 1873 vzbudila u obyvatel velký zájem, přestože (nebo právě proto) Vídeň nebyla kosmopolitním městem zázraků moderní techniky. Naopak vyzařovala atmosféru malého města, kde se zastavil čas. Jiří Kocourek zdůrazňuje ve svých *Horizontech psychoanalýzy* dvě protikladné stránky tehdejší Vídně. První charakterizuje viktoriánská morálka, František Josef I. jako vykonavatel Boží prozřetelnosti, emblémy císařsko-královského majestátu na každém kroku, druhou romantismus, iracionalita, sex a násilí. Projevy této skryté stránky můžeme vidět v kankánu, Straussových valčících, korzetech a „honzíkách“ dam, na konci století pak v málo skrývané sexualitě secesního stylu. Jiný způsob iracionality vykazují sociálně laděná díla Loose, Wotruby, Kokoschky ve svém expresionistickém stylu. Rozpad mocnářství a napjatou atmosféru ve Vídni na přelomu století popisují ve svých dílech Karl Kraus, Robert Musil či Hermann Broch.²

Vídeň na přelomu století, někdy také popisovaná obecným dekadentismem konce devatenáctého století, který nese vznešené označení *Fin de siècle* (tzn. česky „konec století“), nevychází z tradice stanovisek dob předchozích, ani se nestaví proti nim, je naopak ahistorické. Kvůli hrozbám politické a sociální dezintegrace inteligence se víceméně záměrně snažila odpoutat od liberální kultury devatenáctého století, jedinec hledal svou vlastní identitu, souvislá životní tradice se pro moderní myšlení stala nepotřebnou. Do popředí vstupují různé společenské skupiny snažící se o přehodnocení a změnu názorů, nové formy a pojetí skutečnosti vznikají stále rychleji a historická návaznost ztrácí svoji autoritu. Psychoanalytik by v tomto náhlém konci historie viděl generační vzpouru proti generaci otce a touhu po až revolučním novém sebeurčení.³

Devadesátá léta devatenáctého století jsou rozhodující pro formulaci základních psychoanalytických tezí. V celé Evropě je to doba určitého odklonu od mohutné vlny pozitivismu a naturalismu v důsledku zklamání pramenícího z neuspokojivých odpovědí exaktní přírodovědy na četné světonázorové a kulturní otázky. Nová fakta a objevy se často vymykaly rámci klasického způsobu myšlení. Nabízí se tedy prostor pro návrat ke starším filosofickým tradicím, idealismu a náboženství. Také v umění lze sledovat obrat od realismu a naturalismu k dekadenci, symbolickému umění a klasické moderně.⁴

---

² KOCOUREK, Jiří. *Horizonty psychoanalýzy*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1992, s. 17-18.

³ SCHORSKE, Carle, E.. *Vídeň na přelomu století*. Brno: Barrister & Prncipal, 2000, ISBN 80-85947-58-7, s. 194-196.

⁴ Tamtéž, s. 207-208.

Freud byl s duchovní atmosférou přelomu století spjat více než pevně. Na jedné straně proti soudobému vědění a vědomí kriticky vystupoval, ale na druhé straně je i reprezentoval: frekvence a hierarchie dobových problémů, myšlenkových a zážitkových témat, s nimiž se vyrovnávali všichni tvůrčí současníci včetně těch, co neměli s psychoanalýzou nic společného, problém sexuality, morálky, emancipace žen, zrelativnění individuality, zdraví a nemoci, obecný zájem o psychologii, pocit „kolektivní neurózy“ atd. – celý ten problémový rejstřík, z něhož tehdy žila literatura, duchověda i publicistika, se najde v jeho díle v takové úplnosti jako málokde jinde.⁵

Orientaci psychoanalýzy na sexualitu obecně je třeba hodnotit i ve vztahu ke společnosti a době. V důsledku toho, že moderní společnost preferuje daleko více intelekt než cit, výkon více než motiv, zdání více než podstatu jsou biosociální vztahy, a z nich hlavně ty erotické, nejnázve zranitelné represivními, morálními a politickými normami.

Freud považuje kulturu založenou obecně na potlačování pudů. Každý jedinec se pro ni vzdává části svého vlastnictví, své svrchovanosti, agresivních a mstivých sklonů své osobnosti; z těchto příspěvků vzniká společné kulturní bohatství, a to, co individua pohnulo k tomuto zřeknutí, byly vedle životní nezbytnosti především rodinné city odvozené z erotiky. Sexuální pud tak dle Freuda dává kulturní práci k dispozici neobyčejně velká kvanta energie. Tuto schopnost, zaměnit cíl původně sexuální za jiný, který už sexuální není, ale je s ním psychicky příbuzný, označuje jako sublimaci. Přesto jsou součástí sexuálního pudu tvrdošíjně fixace, které ho činí kulturně nezužitkovatelným s případnou generací sexuálních úchylek. Freud nepokládá sexuální pud za primárně určený k rozmnožování, ale za druh získávání slasti. K sexuálním hnutím přitom počítá i něžné a přátelské city, jež jazyková konvence označuje mnohoznačným slovem „láska“.

---

⁵ STROMŠÍK, Jiří. Proč právě Freud? In Freud, Sigmund. O člověku a kultuře. Praha: Odeon, 1990. ISBN 80-207-0109-5, s. 397-428.

1.2 Filosofické souvislosti výzkumu nevědomí

Freud odmítal považovat sebe sama za filosofa, přestože z filosofie vycházel. O termínu nevědomí hovořila již řada filosofů v dávné i nedávné minulosti před Freudem. Aby se vůbec mohla objevit otázka nevědomí, musela být nejprve zformulována otázka po vědomí. Ta se objevila především v novověkém filosofickém myšlení. Především v něm se totiž dostává do popředí problém poznání a problém poznání je zároveň problémem poznávajícího – tzn. subjektu.⁶ Lze tedy říci, že jedním z hlavních problémů novověké filosofie je právě otázka subjektivity.

V této souvislosti se objevuje problém myšlení, což opětovně souvisí s uvědomováním si tohoto myšlení – tj. s reflexí, příp. sebereflexí. Např. „zakladatel“ novověké filosofie – René Descartes – chápal myšlení, uvědomování si, přemítání za zásadní a určující činnost člověka. Myšlení je podle něj vždy vědomé (byť to, co jsme mysleli, můžeme zapomenout). Descartes k tomu říká: „Jménem ‚myšlení‘ chápu vše to, co se v nás vědomých děje tak, že jsme si toho vědomi.“⁷ Pro Descarta tedy nevědomí neexistuje, neboť určující je pro něj takové myšlení, které směřuje k poznání, tzn. myšlení uvědomované. Proto se myšlení může stát i základní definicí člověka: „Nepřipouštím teď nic než to, co jest nutně pravdivé, a jsem tudíž precizně pouze věcí myslící“.⁸ Poté co byly ve filosofickém myšlení položeny základy vědomí, mohly být na nich vybudovány koncepty, které pracovaly i s nevědomím. Jednou z nejdůležitějších filosofických nauk, která toto zpracovává, je Leibnizova metafyzika.⁹

Leibniz ve své *Monadologii* zároveň kritizuje Descarta. Hlavním principem jeho metafyziky jsou tzv. monády. Monáda je „dynamickým a teleologickým silovým centrem,¹⁰ a je to právě toto vymezení základní substance skutečnosti, na kterém je možné rozlišit vědomí a nevědomí. Leibniz totiž v § 14 *Monadologie* vymezuje stavy monády, které označuje jako *percepce*: „Okamžitý stav, který zahrnuje a představuje mnohost v jednotě nebo v jednoduché substanci, není ničím jiným než tím, co se nazývá *percepce*. Tam musí být, jak se v dalším ještě ukáže, odlišována od *apercepce* nebo sebevědomí.“¹¹ Sebevědomí je podle

⁶ Srov. Kolektiv autorů. *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, ISBN 80-7182-064-4, s. 386.

⁷ DESCARTES, René. *Principy filosofie*. Praha: Filosofia, 1998, ISBN 80-7007-112-5, s. 17.

⁸ DESCARTES, René. *Meditace o první filosofii*. Praha: Oikoymneh, 2001, ISBN 80-7298-036-X, s. 41.

⁹ Srov. STÖRIG, Hans, Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, ISBN 80-7192-500-2, s. 256.

¹⁰ CORETH, Emerich – Schöndorf, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, ISBN 80-7182-119-5, s. 94.

¹¹ LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982, s. 158.

Leibnize reflexivní akt, kdy myslím sám sebe, a odlišuje se tak od stavů vědomí, kdy jsme například v mdlobách či ve snech. Toto základní rozlišení myšlenkových aktů na uvědomované či na sebe zaměřené (tzn. reflexivní) a ty, které nevnímáme, vytváří klíčový prostor pro pozdější koncepcce nevědomí, neboť takový myšlenkový akt, který nevnímáme, je také jistým způsobem nevědomý (protože neuvědomovaný).

Dalším důležitým motivem, který s neuvědomovanými (nevědomými) myšlenkovými akty subjektu pracuje, je již zmíněná filosofická koncepcce Friedricha Nietzscheho a Arthura Schopenhauera. Zajímavé jsou tyto koncepcce o to víc, že sám Freud se jimi patrně nechal inspirovat.¹²

Schopenhauer explicitně pracuje s konceptem vůle. Vůle k životu je impulzem, který je podstatou nejen existence člověka, ale dokonce veškerého bytí. Člověk je ovšem jako jediný schopen si ji uvědomovat: „Veškeré přírodní dění, přírodní síly a zákony prohlašuje [Schopenhauer] za projevy této vůle, která však do podoby vědomí procítá jediné v člověku.“¹³ Sám Schopenhauer k tomu říká: „Kde je však vědomí rozumné, tedy schopné nenázorného poznání, tj. pojmů a myšlenek, tam jsou motivy zcela nezávislé na přítomnosti reálného okolí, a tím zůstávají divákovi skryty.“¹⁴ Zároveň si Schopenhauer všimá, jak si člověk primátu vůle nemusí být vědom: „K tomu ještě přistupuje, že člověk motivy svého jednání často skrývá, jak před ostatními, tak občas i před sebou samým – totiž tehdy, když se stydí poznat, co je vlastně to, co ho má k tomu, aby dělal to či ono.“¹⁵ Jak bude patrné později, tato myšlenka už má velmi blízko k Freudově koncepci.

Nietzsche svojí koncepcí nadčlověka založené na vůli k moci odmítá křesťanskou morálku a tradiční metafyziku v zájmu tvoření nového. Již ve svém raném spisu *Zrození tragédie z ducha hudby* naznačuje Nietzsche základní kontury svého pozdějšího myšlení. Když píše o umění, rozlišuje dva principy – uměřený, založený na kráse a symetrii, tj. princip apollinský. Proti němu však staví princip založený na vášních na intuitivním vnímání „nesmírnosti přírody v slasti a strasti“.¹⁶ Staví tak proti sobě rozumové a iracionální. Tento motiv se později objeví při kritice křesťanství, které Nietzsche považuje za vyprázdněné,

¹² Srov. STORR, Anthony. *Freud*. Praha: Argo, 1996, ISBN 80-85794-93-4, s. 135.

¹³ CORETH, Emerich – Ehlen, Peter – Schmidt, Josef. *Filosofie 19. století*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, ISBN 80-7182-157-8, s. 125.

¹⁴ SCHOPENHAUER, Arthur. Dva základní problémy etiky pojednané ve dvou akademických spisech soutěžících o ocenění. In Schopenhauer, A. *O vůli v přírodě a jiné práce*. Praha: Academia, 2007, ISBN 978-80-200-1547-1, s. 367.

¹⁵ Tamtéž, s. 367.

¹⁶ NIETZSCHE, Friedrich. *Zrození tragédie z ducha hudby*. Praha: Gryf, 1993, ISBN 978-80-7021-920-1, s. 20.

strnulé a mrtvé – jako jeho Boha.¹⁷ Proti tomu má naopak nadčlověk, veden vůlí k moci, postavit morálku mimo veškeré dobro a zlo.¹⁸ Motiv nevědomého je u Nietzscheho spíše latentní, je však dobře patrný v důrazu na emocionalitu oproti racionalitě.

Za pokračovatele Schopenhauera, který hledá základ všeho bytí, je možné považovat dalšího německého filosofa – Eduarda von Hartmanna. Podobně jako Schopenhauer se zabývá tím, co předchází myšlení jako princip vší skutečnosti. U Schopenhauera bylo patrné, že právě nevědomost tvoří jednu ze stránek projevu vůle v člověku. Von Hartmann však problém nevědomí považuje již přímo za metafyzický princip skutečnosti. Jeho práce *Filosofie nevědomí (Philosophie des Unbewussten, 1868)* hodnotí všechno lidské jednání jako nevědomé, uvědomovány jsou pouze jeho výsledky. Je tomu tak proto, že nevědomí je nejzazší základ bytí – je to „identická třetí skutečnost za hmotou a vědomím“.¹⁹ Myšlenkové asociace jsou rovněž původně nevědomé, jejich uvědomění je možné až pomocí řeči.

1.3 Život a dílo Sigmunda Freuda

V předešlé kapitole byly naznačeny obrysy historického a filosofického kontextu, v němž se zrodily Freudovy myšlenky. Následující výklad se zaměří právě na toto zformování Freudova myšlení na jeho životní cestě.

Sigmund Freud se narodil 6. května 1856 v moravském Příboru jako první z osmi dětí Amálii a o dvacet let staršímu Jakubovi Freudovým. Freudův otec byl židovský obchodník s vlnou a kvůli hospodářské krizi se i s rodinou odstěhoval do Vídně, když byly Sigmundovi tři roky. V roce 1865 nastoupil na gymnázium, kde jako zanícený student získal znalost řečtiny, latiny, němčiny, hebrejštiny, francouzštiny, angličtiny, částečně i španělštiny a italštiny.

Přestože Freud tíhl k literatuře a humanitním vědám, dal se v roce 1873 zapsat na medicínu. K tomuto kroku jej přiměl poslech Goethovy stati *Příroda*, kde líčí přírodu jako matku, dovolující svým dětem odkrývat její tajemství. V letech 1876 až 1882 se věnoval výzkumu ve Fyziologickém ústavu Ernsta Brücka, jehož velmi obdivoval. Zde pojal tehdy neobvyklou myšlenku, že veškeré životní procesy a jevy lze vysvětlit na základě fyziky

---

¹⁷ CORETH, Emerich – Ehlen, Peter – Schmidt, Josef. *Filosofie 19. století*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, ISBN 80-7182-157-8, s. 143.

¹⁸ CORETH, Emerich – Ehlen, Peter – Schmidt, Josef. *Filosofie 19. století*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, ISBN 80-7182-157-8, s. 141.

¹⁹ STÖRIG, Hans, Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, ISBN 80-7192-500-2, s. 437.

a chemie bez příměsi náboženství a vitalismu. Tomuto mechanicistickému způsobu myšlení zůstal věrný po celý svůj život.

Práce v neurofyziologické laboratoři jej velmi naplňovala, avšak po zasnoubení se s Martou Barnaysovou v roce 1882 byl nucen kvůli zajištění rodiny nastoupit na lépe placené místo ve Vídeňské všeobecné nemocnici. Tři roky nato byl jmenován lektorem neuropatologie na vídeňské univerzitě a po přímlově prof. Brucka odjel na roční stáž do Paříže k Jeanu Martinu Charcotovi, jednomu z nejvýznamnějších neurologů devatenáctého století. Charcot se zaměřoval na tzv. funkční duševní poruchy (neurozy), jejichž symptomy byly téměř nerozeznatelné od chorob organického původu (tedy z hlediska tehdejší neurologie nevysvětlitelné). Pomocí hypnotické sugesce odstraňoval pacientům tiky a různá ochrnutí. Charcotovo studium hysterie probudilo u Freuda zájem o problematiku funkčních duševních poruch (neuróz) a pochopil, že existují hlubiny lidského nevědomí.²⁰

Existenční starosti jej však nakonec vedly nikoli ke studiu nevědomí, ale k otevření vlastní ordinaci ve Vídni (o Velikonocích 1886), při své praxi se stále setkává s otázkou, jak léčit příznaky a odstraňovat příčiny nervových chorob. V tomto na něj měl velký vliv lékař Josef Breuer, který se – podobně jako Charcot – zabýval výzkumem hysterie. To mělo na Freuda zásadní vliv, neboť právě průzkum hysterie jej vedl k průzkumu nevědomí a následně i k rozpracování role sexuality u neuróz. Breuer byl však přesvědčen, že sexualita hraje v hysterii marginální roli. Zřejmě právě v tomto momentě se začíná formovat Freudovo samostatné myšlení. Freud spatřuje klíč k hysterii v hypnóze a znovu a znovu se zabývá terapií. Přitom Freud přijímá základní předpoklad psychoanalýzy, který spočívá v tom, že „myšlenkový obsah zůstává stejný, ať už si ho subjekt je nebo není vědom“.²¹ Freud s Breuerem dokonce vydávají společně *Studien über Hysterie* (1895). Právě důrazem na nevědomé v souvislosti s analýzou a terapií se Freud ideově odvrací od Breuera, nachází však nového kolegu a přítele – tím je biolog a lékař Wilhelm Fließ (Mannoni datuje počátek „intenzivního“ přátelství do roku 1887)²². Fließ byl Freudovým společníkem při tom, když sám na sobě zkoušel analyzovat svoji psychiku. Kvůli tomu, že se názorově postupně rozcházel, jejich přátelství v roce 1904 skončilo. V roce 1906 jejich vztah dokonce přerostl do otevřeného konfliktu, kdy Fließ nařkl Freuda z toho, že zprostředkoval jeho myšlenky jiným autorům, kteří je pak bez Fließova svolení přejali.²³

---

²⁰ MANNONI, Octave. *Freud*. Olomouc: Votobia, 1997, ISBN 80-7198-036-6, s. 34.

²¹ Tamtéž, s. 35.

²² Tamtéž, s. 39.

²³ MIJOLLA, Alain, de (eds.). *International Dictionary of Psychoanalysis: Fliess, Wilhelm*. [online] Gale Cengage: [eNotes.com](http://www.enotes.com/psychoanalysis-encyclopedia/fliess-wilhelm). Poslední aktualizace 2006. [cit. 2011-06-01]. Dostupné z: <<http://www.enotes.com/psychoanalysis-encyclopedia/fliess-wilhelm>>.

V prvním desetiletí 20. století již lze hovořit o konstituci základních psychoanalytických principů, topografický model mysli²⁴ byl dále doplňován o hlavní principy, jako jsou především role sexuality a pudů, sny, psychický konflikt a dětská sexualita. Roku 1908 svolává Freud první psychoanalytický kongres do Salcburku, kde se odehraje jeden zajímavý incident. Psychiatr Otto Gross navrhl, aby psychoanalýza s sebou nesla odpovídající společenské a politické změny, což Freud razantně odmítl s tím, že toto není v kompetenci lékaře. Každopádně to však ukazuje, jak masivní vliv psychoanalýza měla, což dokládá i v roce 1910 založená organizace *Internationale Psychoanalytische Vereinigung*, následovaná roku 1911 její americkou a roku 1919 britskou obdobou.

Roku 1913 vydal Freud spis *Totem und Tabu*, který se zabýval psychologií národů, konkrétně pak kulturně-spoločenským postavením incestu.²⁵ V průběhu druhého desetiletí dvacátého století Freudovy úvahy míří stále více ke společenské povaze pudu a sexuality a snad lze říci, že v následujících letech začínal vidět „lidskou přirozenost ve stále temnějších barvách“.²⁶ Pudovost – zvláště pak v podobě pudu sexuálního – se postupně stávala hlavním výkladovým principem individua i společnosti. Hodnocení pudu a agresivity proměnilo i Freudovo vnímání vztahu mezi společností a jednotlivcem – sociální kontrola podle Freuda brání člověka před jím samotným – před temnými a agresivními stránkami jeho nitra.

Dvacátá léta jsou ovšem zároveň obdobím vydání dalších významných – právě spíše společensky orientovaných – Freudových spisů, v roce 1920 vychází *Jenseits des Lustprinzips (Mimo princip slasti)*, o rok později vychází *Massenpsychologie und Ich-Analyse (Psychologie masy a analýza Já)*, o tři roky později vychází *Das Ich und das Es (Já a Ono)* a mezi významné texty patří rovněž *Das Unbehagen in der Kultur (Nespokojenost v kultuře)*, který vyšel roku 1930. V polovině 20. let Freud zároveň modifikuje své myšlení v tom smyslu, že tzv. topografický model lidské psychiky nahrazuje strukturálním. Podnětem k tomu byla analýza obranných mechanismů, kdy Freudova klinická zkušenost ukazovala, že nevědomé jsou nejen pohnutky, ale i obrana proti nim. Modifikace je konkrétně taková, že konflikty se neodehrávají pouze mezi nevědomou a vědomou složkou lidské psychiky, ale zároveň mezi částmi nevědomé složky – nevědomá složka tedy získala svoji strukturu (odtud

---

²⁴ Topografický model rozděluje psychický aparát na tři složky: vědomí, nevědomí a předvědomí, viz kapitola 2.4.

²⁵ FREUD, Sigmund. *Totem a tabu. Vtip a jeho vztah k nevědomí*. Praha: Práh, 1995, ISBN 80-900835-1-X, s. 10.

²⁶ MITCHELL, Stephen, A. – BLACKOVÁ, Margaret, J. *Freud a po Freudovi: Dějiny moderního psychoanalytického myšlení*. Praha: Triton, 1999, ISBN 80-7254-029-7, s. 39.

pojmenování modelu) – mezi *Id*, *Ego* a *Superego*, tj. částmi nevědomí, jsou „významné hranice“.²⁷

V roce 1933 převzali nacisté v Německu moc a krátce nato došlo k akci, která měla být aktem „proti německému duchu“. Tato akce pronásledovala především židovské (ale i marxistické a pacifistické) intelektuály a za její vrchol lze považovat veřejné pálení knih 10. května 1933 v Berlíně.²⁸ Tomuto násilnému aktu padly za oběť i Freudovy knihy, ačkoli Freud zřejmě zpočátku nevnímal nebezpečí nacismu v jeho plné síle, po anšlusu Rakouska v červnu 1938 a poté, co její sestru vyslýchal Gestapo, rozhodl se emigrovat na začátku června 1938 do Londýna (čtyři z pěti sester zůstaly ve Vídni a po ztroskotaných pokusech o útěk byly ve 40. letech zavražděny v koncentračních táborech). Freud však v exilu klid nenašel, byl totiž nemocen rakovinou a jeho fyzické i psychické trápení ukončila 23. září 1939 dávka morfia, kterou si vyžádal od svého přítele Maxe Schura.

1.4 Freud, náboženství a věda

Poslední část první kapitoly objasní Freudův vztah k náboženství a obecně pak k filosofii. Freudův vztah k náboženství je poměrně komplikovaný. Freud pocházel z židovské rodiny, vyznání ovšem nepraktikoval. Vzrůstající antisemitismus přelomu století u něj však vedl k určitému vymezení se proti těmto tendencím. Na druhou stranu byl Freud v mládí ovlivněn Nietzschem a Schopenhauerem,²⁹ kteří oba monoteistická náboženství (explicitně pak křesťanství) silně kritizovali.

V jednom ze svých pozdních textů Freud sumarizuje své počátky zájmu o náboženství z psychologického hlediska: „Sám si více cením svých příspěvků k psychologii náboženství, které započaly r. 1907 zjištěním překvapující podobnosti mezi nutkavými úkony a náboženskými rituály.“³⁰ Právě tato poznámka může být považována za vhodnou ilustraci Freudova přístupu k náboženství.

Náboženství Freud tedy chápe jako psychologický fenomén, přičemž ale vzhledem ke společenské tematice spisů z dvacátých let považuje náboženství za předmět výzkumu, chce

²⁷ MITCHELL, Stephen, A. – BLACKOVÁ, Margaret, J. *Freud a po Freudovi: Dějiny moderního psychoanalytického myšlení*. Praha: Triton, 1999, ISBN 80-7254-029-7, s. 41.

²⁸ Viz „Und euch zum Trotz!“ *12 Thesen wider den undeutschen Geist* [online] Universität Göttingen: Seminar für Deutsche Philologie. Poslední aktualizace 5.1. 2008. [cit. 2011-06-01]. Dostupné z: <http://www.euchzumtrotz.de/front_content.php?idart=57>.

²⁹ STORR, Anthony. *Freud*. Praha: Argo, 1996, ISBN 80-85794-93-4, s. 135.

³⁰ FREUD, Sigmund. O sobě a psychoanalýze. In Freud, Sigmund *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 51.

„stanovit, co náboženství dokázalo a co by v budoucnu mohlo dokázat pro rozvoj civilizace“.³¹ Freud chápe náboženství tedy primárně jako iluzi, která odpovídá určitým skrytým mechanismům lidské psychiky, zároveň však náboženství zcela neodmítá, neboť je považuje za zdroj společenské soudržnosti. Náboženství zároveň ale staví proti vědě,³² kterou chápe jako objektivní disciplínu, psychoanalýza je ostatně její součástí. Zároveň ale Freud nepodléhá pokušení, kdy by věda měla vyřešit všechny zásadní otázky člověka. Psychoanalýzu však považuje za zásadní disciplínu, neboť právě ona zkoumá nejzazší příčiny touhy po poznání. Ačkoli Freud zůstával nakloněn spíše vědě, náboženství nezavrhoval a židovství chápal spíše jako kulturní fenomén. S ním se vyrovnal po celý svůj život, vždyť své poslední dílo *Mojžíš a monoteismus* (1939)³³ věnoval Mojžíšovi, kterého tehdejší výzkumy považovaly nikoli za žida, nýbrž za Egyptana.

---

³¹ MANNONI, Octave. *Freud*. Olomouc: Votobia, 1997, ISBN 80-7198-036-6, s. 157.

³² Tamtéž, s. 159.

³³ STORR, Anthony. *Freud*. Praha: Argo, 1996, ISBN 80-85794-93-4, s. 15.

2 Preanalytické období

Základy Freudovy psychoanalýzy se zformovaly v období před publikováním *Traumdeutung* (vydáno roku 1900). Následující kapitola předkládané práce se pokusí prozkoumat základy pojetí svědomí ve vlastní psychoanalytické fázi Freudova myšlení. Právě preanalytické období je pro tento záměr vhodným zdrojem informací, neboť v něm – jak bylo patrné ze zběžné chronologického přehledu Freudova působení – byly stanoveny hlavní předpoklady později explicitně zformulované psychoanalýzy.

2.1 Katartická metoda

Katartická metoda se zakládá na výzkumu minulosti pacienta. Připomeňme krátce kontext zformování této pre-analytické metody. Po návratu do Vídně se Freud připojil ke svému příteli Josefu Breuerovi ve výzkumu hysterie. Na proslulém případě pacientky Berty Pappenheimové, v knihách vystupující pod jménem Anna O., zjistili, že dávno minulé události, pokud je vzpomínka na ně potlačována, mohou vyvolat hysterické symptomy.³⁴ Jakmile byly během hypnózy vyřčeny potlačované afekty, symptomy zmizely. V případě Anny O. bylo opakovanými hypnózami odstraněno motorické ochrnutí. O tomto případě publikovali v roce 1893 zprávu *O psychickém mechanismu hysterických jevů* a v roce 1895 knihu *Studie o hysterii*.

Ve čtvrtém vydání *Studie o hysterii* roku 1922 nazvali tento způsob léčby katarzním. Z Freudových a Breuerových výzkumů vyplynulo jednak to, že hysterické symptomy jsou náhražkou normálních duševních aktů, a jednak také to, že odkrytí neznámé duševní příčiny symptomu (psychického traumatu) vede k odstranění traumatu.³⁵ Zajímavé je to především z toho důvodu, že vědecké a terapeutické úsilí se zde navzájem překrývají. Příčinou duševních traumat řady pacientů, kteří byli léčeni katartickou metodou, byly nevyřízené reminiscence. Freud sám efekt vyřčení nazval „odreagováním“, přičemž se snažil odreagování zasadit do širšího komplexu pacientova jednání: „Vzpomínka na křivdu je korigována tím, že věci jsou

---

³⁴ MITCHELL, Stephen, A. – BLACKOVÁ, Margaret, J. *Freud a po Freudovi: Dějiny moderního psychoanalytického myšlení*. Praha: Triton, 1999, ISBN 80-7254-029-7, s. 25-26.

³⁵ STORR, Anthony. *Freud*. Praha: Argo, 1996, ISBN 80-85794-93-4, s. 18.

uvedeny na pravou míru, uvážením vlastní důstojnosti apod., a tak se normálnímu člověku podaří zlikvidovat původní afekt účinkem asociací.“³⁶

Jádrem katartické metody tedy bylo to, že např. hysterické symptomy zmizely ihned, „jestliže se podařilo proudit k plné jasnosti vzpomínku na událost, která je vyvolala.“³⁷ O povaze těchto reminiscencí nabyl Freud dojmu, že jsou sexuální povahy. Roku 1896 přednesl Freud ve Spolku vídeňských lékařů přednášku *Sexuální zneužití v dětství jako příčina neurózy v dospělosti*. U auditoria složeného z lékařů středního věku, kteří měli většinou dospělé děti, a některé z nich trpěly neurózou, to vyvolalo velmi negativní reakci. Sám Freud ovšem postupně nahlížel meze katartické metody. Jejím hlavním problémem bylo to, že pacient se převedl do hypnotického stavu, kde se odhalila skrytá vzpomínka na traumatizující zážitek. Hypnotický trans tedy „uměle obelstil obranu, když umožnil analytikovi přístup k bolestným tajemstvím.“³⁸

Nevýhodou této metody byla nejen značná náročnost metodického postupu jak pro pacienta, tak pro lékaře,³⁹ ale především jeden metodický problém. Analytik dokázal katartickou metodou obelstít obranné mechanismy lidské psychiky, jenže když je po transu pacientovi sdělil, tak si je pacient mohl uvědomit pouze rozumově – nikoli zkušenostně, nedokázal je tedy náležitě zpracovat.⁴⁰ Tohle představovalo jeden z hlavních problémů metody. Roku 1896 navíc Freudovi zemřel otec a představu, že by i jej otec sexuálně zneužíval, zavrhnul.⁴¹

Katartická metoda tak musela být zásadně modifikována. Zásadním metodickým výsledkem, který je důležitý pro další Freudovy výzkumy, je však to, že pacientovy obtíže v podobě odporu při analýze nejsou překážkou léčby, nýbrž jejím „pravým jádrem“.⁴²

---

³⁶ FREUD, Sigmund. Studie o hysterii. In *Výbrané spisy Sigmunda Freuda II*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1969, s. 17.

³⁷ Tamtéž, s. 127.

³⁸ MITCHELL, Stephen, A. – BLACKOVÁ, Margaret, J. *Freud a po Freudovi: Dějiny moderního psychoanalytického myšlení*. Praha: Triton, 1999, ISBN 80-7254-029-7, s. 25.

³⁹ FREUD, Sigmund. Studie o hysterii. In *Výbrané spisy Sigmunda Freuda II*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1969, s. 135.

⁴⁰ Srov. MITCHELL, Stephen, A. – BLACKOVÁ, Margaret, J. *Freud a po Freudovi: Dějiny moderního psychoanalytického myšlení*. Praha: Triton, 1999, ISBN 80-7254-029-7, s. 25.

⁴¹ Srov. SCHORSKE, Carle, E.. *Vídeň na přelomu století*. Brno: Barrister & Prncipal, 2000, ISBN 80-85947-58-7, s. 184.

⁴² Srov. MITCHELL, Stephen, A. – BLACKOVÁ, Margaret, J. *Freud a po Freudovi: Dějiny moderního psychoanalytického myšlení*. Praha: Triton, 1999, ISBN 80-7254-029-7, s. 28.

2.2 Dětská sexualita a oidipovský komplex

Freud postupně zaměřoval svoji pozornost stále více na sexuální a emoční vývoj dítěte. Vývoj člověka je dle Freuda dvoufázový, přičemž v prvním období, do pěti let, je tempo růstu rychlé. V období latence je vývoj zpomalen a následuje opět rychlé tempo v pubertě. Stádia vývoje dětí vyjádřil v pojmech částí těla, v souladu se svým požadavkem formulovat psychické procesy dle názvů jejich organického základu.

V prvním roce života dítě prožívá orální stádium, protože jeho tělesné uspokojení probíhá skrze ústa. Následuje anální stádium, jež trvá zhruba do tří let věku. Ve falickém stádiu, trvajícím přibližně od tří do pěti let, je libido soustředěno na penis či klitoris. Poté přichází období latence, kdy jsou sexuální pohnutky jednak potlačovány, a jednak méně uvědomovány. Tato doba slouží k adaptaci člověka ve společnosti, která probíhá učním a předáváním kultury, a je prodloužením doby závislosti jedince na rodičích. Poslední fáze nastává až v pubertě, a protože je jedinec schopen dosáhnout plného sexuálního uspokojení s opačným pohlavím, nazývá se genitální.

Pozůstatky dřívějších stádií libidinózního vývoje lze najít i u plně vyspělých jedinců. Tendence jednotlivých období vývoje dítěte spolu nakonec splývají a vytvářejí dospělý sexuální pud. Jak dětské tendence, tak dospělý sexuální pud obsahují složky masochistické, sadistické, homosexuální, voyeurské, exhibicionistické a fetišistické. Pozůstatky těchto fixací lze spatřit u všech osob, u neurotiků jsou ale výraznější. Vlivem vytěsnění úchylných sexuálních pohnutek v ranném věku nebyla sexualita u neurotiků zcela rozvinuta, a následkem toho v dospělém věku vznikly neurotické symptomy. Naopak u osob, u nichž se určitá složka pudu zvětšila a nebyla potlačena, vznikla sexuální úchylka.⁴³

Freudova teorie infantilní sexuality rovněž nebyla dobře přijata. 15. října 1897, pár dní před prvním výročím smrti svého otce, popisuje poprvé *oidipovský komplex*, a to v dopise Fließovi: „Vzešla ve mně jediná myšlenka, která má obecnou hodnotu. I u sebe jsem objevil zamilovanost do matky a žárlivost vůči otci, a považuji je dnes za obecný základ raného dětství, i když ne vždy tak raného jako u zhysterizovaných dětí... Pokud tomu tak je, pochopí člověk strhující moc Krále Oidipa, přes všechny námitky, které má rozum proti osudovému předurčení, a pochopí také, proč muselo pozdější osudové drama tak uboze ztroskotat. Proti každému svévolnému individuálnímu popudu [...] se naše cítění vzpírá, řecká pověst se však

⁴³ MITCHELL, Stephen, A. – BLACKOVÁ, Margaret, J. *Freud a po Freudovi: Dějiny moderního psychoanalytického myšlení*. Praha: Triton, 1999, ISBN 80-7254-029-7, s. 31.

chápe popudu, který každý uznává, protože jeho existenci pocítil v sobě samém. Každý z posluchačů byl jednou v zárodku a ve fantazii takovým Oidipem a před splněním přání, které je tu proměněno ve skutečnost, pocítuje každý hrůzu s veškerou silou vytěsnění, které dělí jeho infantilní stav od jeho stavu dnešního.⁴⁴

Sofoklovu tragédii krále Oidipa není nutno blíže představovat – pro pochopení „strhující moci krále Oidipa“ je však nutné vzít v úvahu nutnost, s kterou Oidipus, syn krále Láia, usmrtí svého otce a ožení se se svou vlastní matkou. Ona síla spočívá v boji, soupeření, odporu vůči otci a lásce pocíťované vůči matce. Freud v antické tragédii zdůrazňuje soupeření s otcem o přízeň matky. U chlapců probíhá oidipovský komplex mezi čtvrtým a pátým rokem věku, v době dosažení falické stádia vývoje. Chlapec začíná pocíťovat sexuální zájem o svou matku a vůči otci cítí žárlivost a nepřátelství. Silný otec však v chlapci vzbuzuje strach z odvety ve formě kastrace. Tzv. *kastrační komplex* je způsoben představou chlapce, že dívky se musely kastraci podrobit. Pod tlakem této hrozby se chlapec vzdává naděje sexuálního spojení s matkou a identifikuje se s agresivním otcem.⁴⁵

Dívčí variantou oidipovského komplexu je tzv. elektřin komplex (byť tento pojem nepochází od Freuda, nýbrž od Junga). Ačkoli zde není Freud tak explicitní,⁴⁶ můžeme říci, že když po prvotním sepětí s matkou dívky u sebe odhalují nepřítomnost penisu, začnou tuto skutečnost matce vyčítat. Obrat k otci u dívky vyvolá fantazie, že s ním otěhotní a jejich dítě bude náhradou za chybějící mužský orgán. Nakonec začne dívka vnímat i ostatní muže jako potenciální oplodnitelé, kteří jí umožní překonat tuto ženskou méněcennost.⁴⁷

Člověk, který se nevyprostil z emočního spojení s rodiči, mívá sklon vnímat sexuální partnery jako rodiče. Muži mohou partnerky vnímat jako potenciálně nebezpečné, jelikož jejich pouto k matce je spojeno s hrozbou kastrace, zároveň ale i jako sexuálně přitažlivé. V důsledku toho pak vznikají různé sexuální obtíže od úplného odvrácení od žen, impotence, po fetišistické nebo sadomasochistické potřeby, navracející jim ztracenou sebedůvěru. Takto se Freudovi podařilo objasnit dříve nevysvětlitelné sexuální chování a obtíže.

---

⁴⁴ MANNONI, Octave. *Freud*. Olomouc: Votobia, 1997, ISBN 80-7198-036-6, s. 49.

⁴⁵ MITCHELL, Stephen, A. – BLACKOVÁ, Margaret, J. *Freud a po Freudovi: Dějiny moderního psychoanalytického myšlení*. Praha: Triton, 1999, ISBN 80-7254-029-7, s. 36.

⁴⁶ Srov. STORR, Anthony. *Freud*. Praha: Argo, 1996, ISBN 80-85794-93-4, s. 31.

⁴⁷ Mužská nadřazenost byla ve Freudově době samozřejmou a rození dětí byla jediná skutečnost, v níž ženy muže převyšovaly. Pokud použijeme k vyjádření oidipova komplexu místo anatomických pojmů pojmy psychologické, bude jeho obsah přijatelnější. Zkusme použít místo „sexuální lásky k matce“ „ověřování chlapcovy pohlavní identity“ a místo „vidiny kastrace“ „snadným navozením ustrašenosti poznámkami o chlapcově slabosti a neschopnosti“. „Koneckonců penis je pouze falický symbol,“ jak poznamenal Jung (viz STORR, Anthony. *Freud*. Praha: Argo, 1996, ISBN 80-85794-93-4, s. 32).

Navíc viděl Freud v psychosexuálním vývoji příčinu forem emočního a sociálního vývoje, které byly od něho pouze odvozené. Například v pojednání *Vzpomínka z dětství Leonarda da Vinci* (1910) odvozuje od sexuality touhu po vědění. Dnes se sexuální vývoj chápe pouze jako jedna stránka z vývoje člověka. Obtíže v sexuálním vývinu mohou způsobovat problémy v sociálních vztazích, a naopak, nesnáze v mezilidských vztazích v raném věku mohou vrcholit problémem sexuálního rázu.⁴⁸

2.3 Volné asociace a výklad snů

V roce 1895 vzniká rukopis spisu *Entwurf einer Psychologie*, v němž se Freud snaží dát psychologii neurobiologický základ. Jak jsme viděli, k odkrytí raných traumatických zkušeností stojících v pozadí neuróz nejdříve Freudovi sloužila hypnóza. Později Freud změnil techniku tak, že místo hypnózy použil metodu *volných asociací a analýzu snů*. Cesta od zkoumání hysterických pacientů k výkladu snů vedla přes vypracování teorie volných asociací a přenosu. Následující výklad se proto zaměří nejprve na problém volných asociací a přenosu, aby bylo možno dále přistoupit k vlastnímu výkladu problematiky snů.

Nevýhodou hypnózy je, že ne každý může být do dostatečně hlubokého transu uveden, navíc výsledky terapie nebyly trvanlivé a hypnózy se musely opakovat. Proto Freud upouštěl od této metody a od roku 1892 přecházel k metodě volných asociací. Stejně jako při hypnóze seděl mimo zorné pole ležícího či pohodlně sedícího pacienta a nabádal jej k rozvzpomínání, k tomu, aby jakoby nezávazně (*volně*) vyjadřovali, co je právě napadne k tématu, o němž se hovoří (aby si tedy předmět rozhovoru s něčím *asociovali*).

Později nechal pacienty svobodně vyjadřovat jakékoliv myšlenky a fantazie, které je napadnou. Analytik přitom toto poslouchal a nechává pacienta, aby se stal „pozorovatelem vlastního proudu vědomí“.⁴⁹ Takto pacient aktivně přistupuje ke své terapii a spolu s lékařem interpretuje své odpovědi. Pomocí psychoanalýzy se učí lépe chápat sebe sama, místo pasivního přijímání lékařových instrukcí. Metoda *volných asociací* je technika, která nahradila zprvu praktikované překonávání odporu naléháním, aby pacient k určitému tématu něco řekl. Metoda volné asociace měla uvést do vědomí vytěsněný a odporem zadržovaný materiál. Je však třeba zdůraznit, že metoda volné asociace ve skutečnosti volná není.

---

⁴⁸ Srov. STORR, Anthony. *Freud*. Praha: Argo, 1996, ISBN 80-85794-93-4, s. 28-32.

⁴⁹ MITCHELL, Stephen, A. – BLACKOVÁ, Margaret, J. *Freud a po Freudovi: Dějiny moderního psychoanalytického myšlení*. Praha: Triton, 1999, ISBN 80-7254-029-7, s. 26.

K úspěšné analytické práci je zapotřebí *umění vykladačského*, které sice vyžaduje takt a cvik, ale lze se mu naučit.⁵⁰

Součástí psychoanalytického procesu je dále *přenos*, který zahrnuje celkový emoční postoj pacienta k analytikovi. Pacient, který je povzbuzován k vyjadřování veškerých svých myšlenek, mluví nejen o svých vzpomínkách a neurotických příznacích, ale i o svých každodenních sociálních vztazích včetně vztahu k analytikovi. V pacientech mnohahodinové naslouchání lékaře probouzí emoce, které dříve neznali. Freud zpočátku spekoval o přenosu jako o sexuální vazbě mezi pacientem a lékařem, následně jej popsal jako uměle vyvolanou neurózu, ve které jsou přehrávány dřívější postoje pacienta vůči rodičům. V roce 1910 objevil *protipřenos*, který vzniká u lékaře následkem vlivu pacienta na jeho nevědomé pocity. K odhalení a překonání protipřenosu použil sebeanalýzu, později stačila analýza prováděná jinou osobou.⁵¹

Pomocí metody volné asociace a vykladačského umění se tak psychoanalýze zdařil výkon, který zdánlivě neměl praktický význam, ale ve skutečnosti úplně změnil postavení a význam psychoanalýzy ve vědecké praxi. Tímto výkonem byl výklad snů. Z dopisů Fliešovi víme, že ke snům Freuda přivedl zájem původně o hysterii: „Chci ti jen prozradit, že schéma snu se dá využít nejuniverzálnějším způsobem, že ve snu také skutečně leží klíč k hysterii.“⁵² Rozhodující součástí výkladu snů byla ovšem metoda volných asociací, resp. přenosu. Podařilo se dokázat, že sny mají smysl, který lze uhodnout. Sny byly ještě v klasickém starověku vysoko oceňovány jako předzvěst budoucnosti, ale moderní věda sen prohlásila za pouhý „tělesný“ děj, za zvláštní druh záchvěvů jinak spícího duševního života. Pacienti oddávající se volné asociaci se občas zmínili o doposud neprozkoumaných duševních jevech, o svých snech. O sny se zajímal už jako medik a v listopadu 1899 byl poprvé publikován *Výklad snů*. Teorii snu Freud doplňoval po celý zbytek života, zde předkládám její konečnou podobu.

Freudovi se podařilo odhlédnout od zdánlivého obsahu snů a učinit z jeho jednotlivých obrazů objekty volné asociace a dospět tak k odhalení myšlenkového útvaru, který nebylo možno označit za absurdní či zmatený. Jednalo se tedy o hodnotný psychický výkon, jehož byl zjevný sen pouze deformovaným, zkráceným a špatně pochopeným překladem do vizuálních obrazů. Tyto latentní snové myšlenky obsahovaly smysl snu a jeho zjevný obsah

⁵⁰ MITCHELL, Stephen, A. – BLACKOVÁ, Margaret, J. *Freud a po Freudovi: Dějiny moderního psychoanalytického myšlení*. Praha: Triton, 1999, ISBN 80-7254-029-7, s. 26.

⁵¹ STORR, Anthony. *Freud*. Praha: Argo, 1996, ISBN 80-85794-93-4. s. 49.

⁵² Dopis ze 3. ledna 1899, viz MANNONI, Octave. *Freud*. Olomouc: Votobia, 1997, ISBN 80-7198-036-6, s. 54.

byl pouze klamnou fasádou, na kterou mohla navázat asociace, nikoli výklad.⁵³ Freuda dále zajímalo, zda existuje motiv pro tvoření snu, za jakých podmínek se uskutečňuje, jakými cestami se smysluplné snové myšlenky převádějí do snu, který bývá často nesmyslný aj. S těmito problémy se vypořádává ve svém významném díle *Výkladu snů* (*Traumdeutung*, 1899), jehož vydání lze symbolicky považovat za počátek psychoanalýzy.

V úvodu *Výkladu* uvádí Freud souhrn postojů ke snu v průběhu celé lidské historie. Následně analyzuje své vlastní sny i konkrétní svých pacientů a rozebírá mechanismy snového zpracování. Hlavním úmyslem je odhalit, jak sen znázorňuje vnitřní strukturu motivačního a emocionálního života: „Naše teorie snů se týká přání, která mají svůj původ v dětství jako nepostradatelná motivační síla pro utváření snů.“⁵⁴ Tato přání jsou pro člověka zneklidňující, a proto jsou podrobena cenzuře. Sny jsou tedy neurotickými příznaky. Jelikož ale sny mívají jak neurotici, tak normální lidé, nelze vést ostrou hranici mezi tím, co je neurotické a tím, co je normální. Události z předchozích dnů vstupují do snů jako tzv. rezidua, která souvisejí s dětskými přáními a ožívují je.

Snová práce, čili duševní proces, jež sen modifikuje, se skládá z konsolidace, substituce, symbolizace a reprezentace. Konsolidace spojuje různé názory v jedinou představu. Substituce nahrazuje znepokojující představy podobnými, ale méně zneklidňujícími vizemi. Reprezentace převádí myšlenky na zrakové představy a symbolizace nahrazuje osoby a aspekty sexuálního charakteru neutrálními předměty. Duté předměty jako jeskyně či kabelka tak znázorňují ženské pohlavní orgány, naopak deštník, tužka a jiné podlouhlé předměty reprezentují penis.⁵⁵

To, že se sen jeví jako souvislé vyprávění, je zapříčiněno tzv. sekundární korekcí, která význam snu ještě více zatemňuje. Pojmeme zjevný obsah popisuje Freud to, co si člověk o snu vybavil, skrytý obsah je naopak skutečný význam snu. Skrytý obsah snu lze určit až jeho psychoanalytickým rozbořením. „Výklad snů je královskou cestou k poznání nevědomých psychických aktivit.“⁵⁶

Kromě snů zabývajících se dětskou sexualitou, existují dále sny situační, traumatické, úzkostné a sny zabývajících se dospělou sexualitou. Situační sny nevyžadují analytický výklad, protože se vztahují pouze k přítomnému stavu snícího, např. hladový sní o jídle, prochládlý

---

⁵³ FREUD, Sigmund. O sobě a psychoanalýze. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 35.

⁵⁴ STORR, Anthony. *Freud*. Praha: Argo, 1996, ISBN 80-85794-93-4. s. 40.

⁵⁵ Tamtéž, s. 39-42

⁵⁶ Tamtéž, s. 41.

o teple apod. Traumatické sny opakují nenadálou hrůznou událost, na kterou jedinec v čase jejího prožití nebyl psychicky připraven, například znásilnění, nehodu, přepadení apod. „Tyto sny se snaží zvládnout podnět retrospektivně tím, že vyvolávají úzkost, jejíž vynechání bylo příčinou traumatické neurózy.“⁵⁷ Úzkostné sny, mající až podobu nočního děsu, interpretoval Freud dvěma způsoby. Jednak mohla být úzkost pouze zjevným obsahem snu a jeho pravý význam v sobě ukrýval nesplněná přání, nebo snová práce a cenzura jednoduše selhaly.

2.4 Topografický model psychiky

Sám Freud vývoj svých psychoanalytických prací rozděluje na dvě období.⁵⁸ Na první období od roku 1895/96 do 1906/07, kdy byl ve svých výzkumech sám a sám musel vykonávat veškerou práci, a na období následující (1907 do konce první světové války), v němž se uplatňují příspěvky žáků a spolupracovníků. Samotná psychoanalytická doktrína byla vypracována do konce první světové války, poté následuje fáze doplňků, shrnování, ale i přehodnocování. V literatuře se rovněž objevuje dělení na dva modely mysli, a to *topografický* model a model *strukturální*.

Jak jsme viděli v této kapitole, zájem o hysterické pacienty vedl k distinkci mezi vědomým a nevědomým prožitkem. Freud však postupně toto rozdělení zpřesňoval, až dospěl ke konkrétnímu modelu mysli, který bývá právě označován jako *topografický*. Rozlišení na vědomé a nevědomé má totiž jeden nedostatek. *Nevědomé* označuje myšlení „impulzivní, dezorganizované, nepochopitelné pro racionální uvažování“,⁵⁹ zatímco *vědomé* je racionální, kontrolované a přesné. Otázkou ovšem nyní je, jak by vlastně měl být zajištěn přechod či komunikace mezi těmito dvěma diametrálně odlišnými částmi psychiky. Právě topografickým model tento problém řeší tak, že zavádí ještě třetí část, jakousi střední vrstvu, kterou tvoří systém *předvědomí*. Předvědomí „provádí cenzuru zakázaných přání a umožňuje jim přístup do vědomí, pouze když jsou tak distorzí, že jejich nevědomí původ nelze vysledovat.“⁶⁰

Freud sám označuje toto rozlišení za deskriptivní (pro potřeby teoretického popisu), přičemž v určitém smyslu lze hovořit pouze o části vědomé a nevědomé. Jestliže ovšem chceme přesněji popsat mechanismus vyjádření nevědomého obsahu ve vědomém myšlení,

---

⁵⁷ STORR, Anthony. *Freud*. Praha: Argo, 1996, ISBN 80-85794-93-4, s. 41.

⁵⁸ FREUD, Sigmund. O sobě a psychoanalýze. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 44.

⁵⁹ FONAGY, Peter – TARGET, Mary. *Psychoanalytické teorie*. Praha: Portál, 2005, ISBN 80-7178-993-3, s. 50.

⁶⁰ Tamtéž, s. 51.

potřebujeme pro to onen mezistupeň, totiž předvědomí. Freud to popisuje následovně. „Nyní tedy můžeme s našimi třemi termíny, *V*, *Pv* a *Nv* [tzn. *Vědomí*, *Předvědomí* a *Nevědomí*] pohodlně zacházet, pokud jen nebudeme zapomínat, že v deskriptivním slova smyslu existuje dvojí nevědomí, ale v dynamickém smyslu pouze jediné.“⁶¹ Toto deskriptivní rozdělení bylo přímou cestou ke strukturálnímu modelu lidské psychiky. Tomu se bude věnovat následující kapitola práce.

---

⁶¹ FREUD, Sigmund. Já a Ono. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 101.

3 Strukturální model psychiky

V poslední části *Výkladu snů* předložil Freud svůj tzv. strukturální model psychiky. Hlavním motivem byla především nedostatečná explanační síla dosavadního modelu, který byl založen pouze na rozdílu *vědomé x nevědomé*, tento model byl *modelem topografickým*. Jak jsme viděli doposud, nevědomé bylo předmětem vytěsnění, přesto však pacienti často ukončili svůj rozhovor, jakmile měla přijít řeč na něco vulgárního či nechutného.⁶² Zdá se tedy, že ve vědomém Já musí být ještě nějaká další nevědomá složka, která vzbuzuje neuvědomovaný, ale přesto prokazatelně přítomný odpor.

3.1 Es – Ich – Über-Ich

Proto se Freud rozhodl stávající dualistické pojetí psychicky (vědomé x nevědomé) modifikovat tak, že celou lidskou psychiku strukturuj do triadického modelu:

1. Superego (Nadjá) – je částečně vědomé, částečně nevědomé, obsahuje totiž interiorizované normy a hodnoty společnosti (morálka, svědomí), které si dítě osvojí prostřednictvím výchovy
2. Ego (Já) – vědomá složka totožná se sebevědomím
3. Id (Ono) – nevědomá složka (pudy, potřeby, afekty)

Výklad začnu vědomou složkou, tedy *Já (Ego)*. Je-li Já sebevědomím, tak je otázkou, co při tomto sebe-uvědomování vlastně zakoušíme. Freudova odpověď, je explicitní: „Já je především tělesné, nejenomže je jsoucнем povrchoým, ale je dokonce projekcí určitého povrchu.“⁶³ Já tedy vystihuje vnímání, pocitování, myšlení. Pro téma naší práce je důležité, že právě do Já situuje Freud *svědomí* (viz výklad níže). Já jako jediné ve struktuře psychiky vědomé, není nijak složitá, předmětem sebevědomí je totiž naše tělo: „Já je především tělesné neboť „nevědomé může být nejen to, co je na lidském Já nejniže, ale také to, co je na něm nejvyšší.“⁶⁴

---

⁶² FREUD, Sigmund. Já a Ono. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 102-103.

⁶³ Tamtéž, s. 110.

⁶⁴ Tamtéž, s. 111.

Ono (Id) je tedy „nepoznatelné a nevědomé.“⁶⁵ Pokud bychom měli odlišit Ono od Já, pak Já je rozumné a Ono obsahuje vášně a pudy.⁶⁶ Ono je nevědomou strukturou psychiky, přičemž obsahuje základní pudy (sexuální pud, pud sebezáchovy). Až zhruba do 20. let považoval Freud za klíčový pud sexuální, např. sebezáchovný pud odvozoval od sexuálního. Ve 20. letech pak teorii pudů modifikoval tak, že dualisticky rozdělil, přičemž agresivita byla postavena naroveň sexualitě.⁶⁷

Nadjá (Superego) je pak v jistém smyslu slova sebereflexí Já. Superego má původní podobu v zákazech a kritice rodičů, postupně však jeho obsah utváří společenské normy. Ego je s to posuzovat sebe sama vzhledem k ideálu, který lze situovat do Superega. Jestliže Ego nahlédne, že jeho činnost je v rozporu s požadovanou činností dle Superega, ozve se hlas svědomí.⁶⁸

3.2 Pudová teorie – *Eros* a *Thanatos*

Id hraje ve Freudově strukturálním modelu zvláštní roli, nejenže je tím, co je nevědomé, ale zároveň do něj Freud situuje klíčovou hybnou sílu lidského jednání, kterou jsou pudy. Proč vlastně hrají pudy tak důležitou roli ve Freudově koncepci? Je tomu tak proto, že Freud rozlišuje dva typy podnětů, které rušivě zasahují lidský organismus. Jeden typ tvoří podněty vnější (např. vnější nebezpečí), druhý typ pak tvoří podněty vnitřní (např. hlad). Vnější rušivé podněty lze odstranit, vnitřní ovšem nikoli.⁶⁹ Právě mezi vnitřní podněty spadají pudy, které jsou nejvýraznější.

V textu z roku 1915, *Pudy a jejich osudy*, popisuje Freud pudy následovně: Pud působí „vždy jako konstantní síla. Protože neútočí zvenčí, nýbrž z nitra těla, nemůže proti němu být nic platný žádný útěk.“⁷⁰ Při charakteristice pudů lze podle Freuda rozlišit čtyři charakteristiky – pud se vyznačuje *nutkáním*, *cílem*, *objektem* a *zdrojem* pudu. *Nutkání* je „motorickým momentem“ či „sumou síly“, která je nutná k určitému jednání. Nutkání je zásadním znakem pudů: „Charakter nutkavého je obecnou vlastností pudů, ba jejich

⁶⁵ FREUD, Sigmund. Já a Ono. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 108.

⁶⁶ Tamtéž, s. 109.

⁶⁷ MITCHELL, Stephen, A. – BLACKOVÁ, Margaret, J. *Freud a po Freudovi: Dějiny moderního psychoanalytického myšlení*. Praha: Triton, 1999, ISBN 80-7254-029-7, s. 39.

⁶⁸ STORR, Anthony. *Freud*. Praha: Argo, 1996, ISBN 80-85794-93-4, s. 57.

⁶⁹ MITCHELL, Stephen, A. – BLACKOVÁ, Margaret, J. *Freud a po Freudovi: Dějiny moderního psychoanalytického myšlení*. Praha: Triton, 1999, ISBN 80-7254-029-7, s. 33.

⁷⁰ FREUD, Sigmund. Pudy a jejich osudy. In FREUD, Sigmund. *Spisy z let 1913-1917*. Praha: Jiří Kocourek, 2002, ISBN 80-861213-18-9, s. 190.

podstatou“.⁷¹ To znamená tolik, že každý pud je aktivitou. *Cílem* pudu je „uspokojení, jehož je možné dosáhnout pouze odstraněním stavu podráždění a zdroje pudu.“⁷² Pud tedy vede naše jednání k tomu, aby bylo odstraněno to, co nás dráždí. Proto je důležité rozlišit i *objekt* pudu, který je tím „prostřednictvím čeho může pud dosáhnout svého cíle.“⁷³ Objekty pudů se mohou různě v průběhu života měnit, může nastat i situace, kdy jeden objekt slouží zároveň k uspokojení několika pudů. Posledním znakem pudu je jeho *zdroj*, kterým Freud chápe jako „somatický pochod v nějakém orgánu nebo části těla, jehož dráždivé působení je v duševním životě zastupováno pudem.“⁷⁴ Zdrojem pudu tedy mohou být např. naše tělesné potřeby. V textu *Pudy a jejich osudy* Freud rozlišuje ještě dvě skupiny pudů, totiž tzv. *prapudy* (jáské, příp. sebezáchovné a sexuální), které jsou dále nerozložitelné, a pudy v širším smyslu slova.⁷⁵ Toto rozlišení by bylo možné popsat i terminologií primárních a sekundárních pudů. Později, v průběhu 20. let, se však Freud přiklonil k rozlišení dvou hlavních pudů – života a smrti.⁷⁶

Freud rozlišuje v textu *Já a Ono* právě tyto dva druhy pudů. Jeden je „*pud sexuální* neboli *eros*“, který zahrnuje „sexuální pud ve vlastním slova smyslu a z něj odvozená, co do cíle zbrzděná a sublimovaná pudová hnutí“. Zároveň však *eros* obsahuje také „pud sebezáchovný“.⁷⁷ Druhým pudem je „*pud smrti*, kterému připadá úkol převádět žijící organismy opět v neživý stav“.⁷⁸ Protiklad obou pudů ztotožňuje Freud s „polaritou lásky a nenávisti“,⁷⁹ lze tedy říci, že je to dualistický pohled na pudy, přičemž nenávist je komplementární součástí lásky podobně jako je pud života komplementární součástí pudu smrti.

Zajímavá je rovněž souvislost teorie pudů s pojetím kultury. Podle Freuda je pud smrti primárně zaměřen proti jedinci samému, přičemž tento pud nakonec zvítězí, neboť každý člověk zemře. V průběhu života se však pud smrti neobrací jen vůči člověku, nýbrž se projevuje i navenek. Tímto vnějším projevem pudu smrti je agresivita. Jak konkrétně se však tento pud projevuje? Proti čemu je namířen? Velmi výstižně to charakterizuje Anthony Storr: „Za prvé proti nežádoucím podnětům vnějšího světa, za druhé jako „*sadismus*“ sloužící

---

⁷¹ FREUD, Sigmund. *Pudy a jejich osudy*. In FREUD, Sigmund. *Spisy z let 1913-1917*. Praha: Jirí Kocourek, 2002, ISBN 80-861213-18-9, s. 192.

⁷² Tamtéž, s. 192.

⁷³ Tamtéž, s. 193.

⁷⁴ Tamtéž, s. 193.

⁷⁵ Tamtéž, s. 194.

⁷⁶ MITCHELL, Stephen, A. – BLACKOVÁ, Margaret, J. *Freud a po Freudovi: Dějiny moderního psychoanalytického myšlení*. Praha: Triton, 1999, ISBN 80-7254-029-7, s. 39.

⁷⁷ FREUD, Sigmund. *Já a Ono*. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 121.

⁷⁸ Tamtéž, s. 122.

⁷⁹ Tamtéž, s. 123.

k ovládnutí sexuálních objektů a za třetí vůči jedincům a okolnostem, kteří nebo které frustrují přání, které Ego má.⁸⁰ Zajímavá je zde pak souvislost s kulturou, neboť civilizace podle Freuda „zajišťuje, aby část jeho [Ega] destruktivnosti směřovala opět dovnitř. Superego ji včleňuje do sebe a jejím projevem je pak pocit viny, který způsobuje výčitky sobě, nenávisť sebe sama a sebetrestání.“⁸¹ Následující kapitola objasní tento fenomén v širších kulturních a etických souvislostech.

3.3 Morálka a kultura

Agresivita se tedy manifestuje navenek, to znamená vzhledem k druhým lidem. Společenské soužití musí být proto nějakým způsobem regulováno určitou morálkou. Pro analýzu svědomí je tedy nyní nutné objasnit, jak Freud nahlížel na morálku a etiku obecně. Morálkou se dle běžného odborného úzu míní dobově či kulturně podmíněný „souhrn hodnotících soudů, zvyků, názorů, ideálů, pravidel, institucí a norem, jimiž se lidé v určitém ohledu řídí ve svém praktickém mravním jednání.“⁸² Etikou se pak rozumí filosofická disciplína, která se zabývá objasněním a zdůvodněním (konkrétní) morálky.

Freud se o filosofické zdůvodnění morální argumentace příliš nezajímal, velmi se však zajímal o náboženství a antropologii (především o Frazerovu *Zlatou ratolest* a darwinismus⁸³), to s morálkou souvisí sice jen volně, přesto je však možné v základu načrtnout Freudovo uvažování o morálce na základě jeho analýzy pudů, sexuality a pojetí Já.

Morálku Freud situuje do Já, to je také jádrem jeho námitky těm, kteří psychoanalýze často vytýkali, že se „nestará o to, co je v člověku vyššího, morálního, nadosobního.“⁸⁴ Freud pomocí Nadjá interpretuje náboženství, neboť to je vlastně jen „touhou po otcí“: „Z úsudku o vlastní nedostatečnosti, vyplývající ze srovnání Já s jeho ideálem, se rodí i ono pokorné náboženské cítění, na které se odvolává toužebně věřící.“⁸⁵ Podobné motivy lze najít i u morálky – základem je rivalita s otcem, příp. se sourozenci. Soupeření a agresivita jsou však výchovou omezovány.

Výchova (tj. hodnoty společnosti) jsou předmětem Superega, pudy (tj. agresivita) jsou předmětem Ono. *Superego prostřednictvím morálky kontroluje Id.* Freud tuto kontrolu

⁸⁰ STORR, Anthony. *Freud*. Praha: Argo, 1996, ISBN 80-85794-93-4. s. 63.

⁸¹ Tamtéž, s. 63.

⁸² Kolektiv autorů. *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, ISBN 80-7182-064-4, s. 275.

⁸³ Srov. STORR, Anthony. *Freud*. Praha: Argo, 1996, ISBN 80-85794-93-4. s. 98.

⁸⁴ FREUD, Sigmund. Já a Ono. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 118.

⁸⁵ Tamtéž, s. 119.

popisuje následovně: „Z hlediska pudového omezení, morality, je možno konstatovat: Ono je zcela amorální, Já se namáhá, aby morální bylo, a Nadjá se může stát hypermorálním a potom zrovna tak krutým, jak to dokáže jedině Ono. Je pozoruhodné, že čím víc člověk omezuje svoji agresivitu směrem navenek, tím přísnějším, a tedy agresivnějším se stává ve svém jáském údělu.“⁸⁶ Nadjá je tedy nositelem hodnot, které omezují pudovost Ono, jenže toto Ono je jaksí niternější, přirozenější. Obrátit se proti Ono zároveň znamená obrátit se proti sobě samému. Proto se agresivita nevytrácí, ale transformuje do agresivity Nadjá vůči Ono.

Podobné výkladové schéma užívá Freud i pro vysvětlení kultury, kdy kultura je jakýmsi ochranným štítem proti nevyzpytatelné přírodě. „Právě proti těmto ohrožením přírodou jsme se přece spojili a vytvořili kulturu, která má kromě jiného umožnit naše soužití. Hlavní úlohou kultury, jejím nejvlastnějším důvodem je přece chránit nás před přírodou.“⁸⁷

3.4 Nespokojenost v kultuře

Freud však kulturu zároveň zásadně kritizuje, neboť podle něj nedokáže svému původnímu účelu (tj. obrana člověka před přírodou) dostát: „Hrozivé množství lidí je s kulturou nespokojeno, nešťastno. Cítí ji jako jho, které je nutno svrhnouti; tito lidé buď napínají všechny síly, aby kulturu změnili, nebo jdou ve svém nepřátelství vůči ní tak daleko, že o omezování pudů nechtějí ani slyšet.“⁸⁸

Kultura tedy člověka takřikajíc zušlechtuje, ale zároveň omezuje přirozenou lidskou pudovost. Freud si byl vědom, že kultura má své opodstatnění (zachování stability společnosti), zároveň byl ale také jejím kritikem. Freud kritizuje především náboženské zdůvodnění morálky a kulturních statků: „Toto racionální zdůvodnění zákazu vraždit však nehlásáme, ale tvrdíme, že je to příkaz boží. Troufáme si tedy uhádnout boží úmysly a shledáváme, že ani on nechce, aby se lidé vzájemně hubili. Tím halíme kulturní zákaz do vznešeného roucha, což je však spojeno s rizikem, že se jeho dodržováním činíme závislými na víře v boha.“⁸⁹

---

⁸⁶ FREUD, Sigmund. Já a Ono. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, ISBN 80-207-0109-5, 1990, s. 134.

⁸⁷ FREUD, Sigmund. Budoucnost jedné iluze. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 284.

⁸⁸ Tamtéž, s. 301.

⁸⁹ Tamtéž, s. 302.

Podle Freuda vede všeobecná aplikace posvátného na lidské soužití k frustraci a nespokojenosti, kdyby si lidé přiznali své pragmatické zájmy a podmíněnost pilířů vlastní kultury, nemuseli by čelit zavazující odpovědnosti vůči bohu. Freud tedy navrhuje, „vynechat boha ze hry úplně a poctivě přiznat ryze lidský původ všech kulturních zařízení a předpisů“.⁹⁰ Tímto by lidé přestali být utlačováni kulturou. Uvedené odstranění posvátného by podle Freuda vedlo k většímu „smíru s tlakem kultury“.⁹¹

---

⁹⁰ FREUD, Sigmund. Budoucnost jedné iluze. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 304.

⁹¹ Tamtéž, s. 304.

4 Freudovo pojetí svědomí

V předešlých kapitolách byly objasněny základní předpoklady Freudova výkladu lidské psychiky a jeho chronologie. Tyto základní rysy jeho myšlení jsou zároveň klíčovými předpoklady koncepce svědomí. Předmětem poslední kapitoly této práce bude rozbor této koncepce s využitím dosavadního výkladu.

4.1 Svědomí v kontextu psychoanalýzy

Freud pojednává o svědomí v souvislosti s pocity viny a o pocitech viny pojednává tehdy, když se zabývá konfliktem (či koexistencí) mezi Já a Nadjá. Freud explicitně říká, že „vědomý pocit viny (svědomí) nepůsobí při výkladu žádné nesnáze, zakládá se na napětí mezi Já a jáským ideálem, je výrazem toho, že Já je svou kritickou instancí odsuzováno.“⁹² Kritickou instancí Já je Nadjá. Nadjá je při tomto „napětí“ nezávislé na Já, ale zároveň má úzkou vazbu k nevědomému Ono. Otázkou ovšem nyní je, proč se právě Nadjá projevuje „v podstatě jako pocit viny“ a že „vyvíjí proti Já tak mimořádnou tvrdost a přísnost“.⁹³ Odpověď na tuto otázku musí spočívat v Ono, neboť je to právě Ono, které „vniká do Já“.⁹⁴ Já totiž omezuje pudovost Ono, ale zároveň je podřízeno Nadjá. Ono – pudy – jsou tedy hlavním adresátem korekce ze strany Nadjá.

4.2 Vývoj a zformování koncepce svědomí

Základní momenty koncepce svědomí nyní ukáží tak, že objasním hlavní momenty jejího vývoje. Vývoj Freudovy koncepce svědomí je možné rozdělit do dvou hlavních fází: první fáze je strachem ze ztráty lásky, druhá je pak fází vytvoření Nadjá a zvnitřněním autority.

*První fáze vývoje svědomí se podle Freuda ještě nedá nazývat špatným svědomím, protože na tomto stupni je pocit viny zřejmě jen strachem před ztrátou lásky, strachem sociálním.*⁹⁵ U malého dítěte to nemůže být nikdy nic jiného, ale též u mnoha dospělých se na

⁹² FREUD, Sigmund. Já a Ono. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 131.

⁹³ Tamtéž, s. 133.

⁹⁴ Tamtéž, s. 135.

⁹⁵ Srov. FREUD, Sigmund. Nespokojenost v kultuře. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 363.

tom nezmění nic, než že na místo otce či obou rodičů nastoupí větší lidské společenství. Proto si lidé pravidelně dovolují konat zlo, které jim slibuje příjemnosti, jen když si mohou být jisti, že se autorita o tom nedozví nebo jim nemůže nic udělat, jejich strach se vztahuje pouze k odhalení.

*Zásadní změna pojetí nastává tehdy, když je autorita vytvořením Nadjá interiorizována (zvnitřněna). Tím jsou jevy svědomí pozdviženy na nový stupeň, v podstatě teprve teď lze hovořit o svědomí a pocitu viny.*⁹⁶ Nyní také odpadá strach před odhalením a mizí rozdíl mezi zlým konáním a zlým chtěním. Na tomto druhém vývojovém stupni ukazuje svědomí zvláštnost, která byla prvnímu stupni cizí a kterou již není tak snadné vysvětlit. Chová se totiž tím přísněji a nedůvěřivěji, čím je člověk ctnostnější, takže se nakonec z nejhorší hříšnosti obviňují právě ti, kdo se ve své domnělé ctnosti dostali nejdále. Přísnější a bdělejší svědomí je prostě charakteristickým rysem mravného člověka. Pokud se člověku daří dobře, je i jeho svědomí mírné a mnohé Já odpouští; postihne-li člověka neštěstí, poznává svou hříšnost, stupňuje nároky svého svědomí, ukládá si odříkání a trestá se pokáním.

Rozlišujeme tedy dva zdroje pocitu viny, jeden ze strachu před autoritou a druhý, pozdější, ze strachu před Nadjá. První nutí vzdát se uspokojení pudů, druhý vede (protože trvání zakázaných přání nelze před Nadjá utajit) k potrestání. Vidíme nyní, jaký vztah má zřeknutí se pudu k pocitu viny. Původně je přece zřeknutí se pudu následek strachu před vnější autoritou; vzdáváme se uspokojení, abychom neztratili její lásku. Když jsme toto zřeknutí uskutečnili, jsme s ní takřikajíc vyrovnáni, zdá se, že pocit viny je odstraněn. Jinak je tomu v případě strachu před Nadjá. Zde zřeknutí se pudu dostatečně nepomáhá, neboť přání zůstává a před Nadjá je nelze utajit. Vzdor uskutečněnému zřeknutí dochází tedy k vzniku pocitu viny, což je velký ekonomický nedostatek nastolení Nadjá, neboli vytvoření svědomí. Zřeknutí se pudu už nemá plně osvobozující účinek, ctnostné odříkání již není odměňováno zajištěním lásky. Hrozící vnější neštěstí – ztrátu lásky a trest ze strany vnější autority – jsme zaměnili trvalým neštěstím vnitřním, napětím pocitu viny.

Pocit viny pochází z oidipovského komplexu a fylogenetické kořeny sahají k usmrcení otce a sdružením bratří. To vlastní, co při pocitu viny cítíme, bychom mohli nazvat lítostí. Ta se vztahuje pouze na jeden čin. Svědomí je jakási připravenost k pocitu viny, musíme tedy předpokládat jeho existenci již před činem, který tento pocit vyvolal. Odkud se tedy vzala lítost při usmrcení praotce, jestliže svědomí před tímto činem neexistovalo? Tuto lítost

---

⁹⁶ Srov. FREUD, Sigmund. O sobě a psychoanalýze. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 34.

způsobila prvopočáteční citová ambivalence vůči otci. Po ukojení nenávisti vůči němu agrese objevila se zase vůči němu láska, a tak vznikla tato prvotní lítost. Nadjá vzniklo identifikací s otcem a aby se zabránilo opakování činu, dostalo moc k potrestání takové agrese. Sklon k agresi se u dalších generací opakoval a pocit viny tak nejen zůstal, ale s každou další potlačenou (tedy na Nadjá přenesenou) agresi byl posilován.⁹⁷

Ambivalentní konflikt mezi destrukčním pudem smrti a erotem (pudem života) je příčinou nevyhnutelného pocitu viny. Nezáleží na tom, zda jsme otce skutečně zabili či ne, v obou případech se cítíme vinnými. Konflikt obou pudů se rozdmýchává ve společenském soužití. Primární formou soužití je rodina, kde se konflikt projeví vznikem oidipovského komplexu, prvním pocitem viny a svědomím. Pro člověka, jako tvora společenského, je tedy pocit viny osudově nevyhnutelný.

Při rozšiřování společenství tento konflikt pokračuje a zesiluje s tím, jak jeho formy odkazují na minulost. „Jelikož je kultura poslušná vnitřního erotického popudu, který ji nutí spojovat lidi v úzce svázanou masu, může dosáhnout tohoto cíle pouze cestou stále vzrůstajícího posilování pocitu viny. Co bylo započato na otci, dovršuje se na mase. Jestliže je kultura nezbytným vývojovým pochodem od rodiny k lidstvu, pak je s ní – jako následek spoluzrozeného ambivalentního konfliktu a věčného sporu mezi láskou a touhou po smrti – nerozlučně spojeno vystupňování pocitu viny snad až k takovým výšinám, které jednotlivec sotva snese.“⁹⁸ Pociť viny je tedy nejvýznamnější problém kulturního vývoje a za kulturní a společenský pokrok platí lidstvo úbytkem štěstí.

Souhrnně můžeme tedy říci, že Freudova koncepce svědomí je založena na strukturálním pojetí psychiky, konkrétně pak na konfliktu mezi Já a Nadjá, přičemž tento konflikt se projevuje v kultuře. Svědomí se manifestuje jako pocit viny vůči Nadjá, konkrétně je to nenaplnění ideálu stanoveného Nadjá. Jak říká Freud, vytvoření svědomí je „ekonomickým nedostatkem nastolení Nadjá“.⁹⁹ Nejhlubším jádrem pocitu svědomí je však pocit viny, tj. oidipovský komplex.

---

⁹⁷ MITCHELL, Stephen, A. – BLACKOVÁ, Margaret, J. *Freud a po Freudovi: Dějiny moderního psychoanalytického myšlení*. Praha: Triton, 1999, ISBN 80-7254-029-7, s. 39-40.

⁹⁸ Tamtéž, s. 369-370.

⁹⁹ FREUD, Sigmund. Nespokojenost v kultuře. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 365.

4.3 Možné námítky vůči Freudově pojetí svědomí

V poslední kapitole se pokusím souhrnně zhodnotit Freudovu koncepci svědomí, přičemž nastíním některé její problematické momenty.

Freud bývá obecně uznáván za to, že se stal „osvoboditelem lidské sexuality.“¹⁰⁰ To znamená tolik, že Freud tematizoval do té doby spíše potlačované a upozadované stránky lidské psychiky, tj. především pudy, agresivitu a sexualitu. Příčiny odmítání těchto fenoménů mají své hluboké historicko-náboženské (křesťanské) kořeny, faktem však je, jak jsme viděli v první a druhé kapitole této práce, že i ve své době vyvolávalo Freudovo myšlení mnohdy velmi rozporuplné reakce. Jeho přínos je ovšem jen stěží zpochybnitelný. Nyní bych se ovšem ráda věnovala možným námítkám vůči Freudově koncepci. Předložím zde dvě, které považuji za nejzávažnější.

1. **Redukcionismus:** Freud se výrazně více věnoval mužské sexualitě, ostatně při výkladu oidipovského komplexu jsem ukázala, že tzv. elektřin komplex je zatížen poměrně značným interpretačním úsilím, a i přesto se zdá být přece jen poměrně komplikovaným a neintuitivním. První námitka se tedy týká toho, že Freud redukuje (převádí) lidskou sexualitu na sexualitu mužskou. Je přitom prokazatelné, že mužské a ženské pojetí reprodukce se empiricky liší. Jen když vezmeme v úvahu odlišnosti v mateřství a otcovství, tak je vsutku otázkou, jak je možné, že Freud nevěnoval ženám více pozornosti. Možná by dokonce bylo možné celý výkladový rámec obrátit a interpretovat mužskou sexualitu prizmatem ženské. Nic by to však neměnilo na tom, že tyto dvě domény nelze převádět jednu na druhou, nýbrž spíše vysvětlit jejich vzájemnou koexistenci a soulad.
2. **Carl Gustav Jung:** Druhou výtku formuluje další významná osobnost výzkumu lidského nitra. Jung se s Freudem setkal v březnu 1907 ve Vídni a oba ihned poznali, že ten druhý představuje něco výjimečného.¹⁰¹ Jung toužil po poznání Freudovy teorie, Freud zase viděl v Jungovi toho, kdo bude dál šířit a rozpracovávat jeho myšlenky.¹⁰²

Jung se však s Freudem shodnout nemohl, a to principiálně. Jung totiž vycházel

---

¹⁰⁰ LOUŽEK, Marek. Freud – osvoboditel lidské sexuality. In Loužek, Marek (ed.) *150 let od narození Sigmunda Freuda: Sborník textů*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, ISBN 80-86547-56-6, s. 39-48.

¹⁰¹ STEVENS, Anthony. *Jung*. Praha: Argo, 1996, 80-7203-012-3, s. 23.

¹⁰² Srov. MANNONI, Octave. *Freud*. Olomouc: Votobia, 1997, ISBN 80-7198-036-6, s. 11-112.

z odlišných předpokladů pojetí lidské psychiky. Odmítal, že by lidská motivace k jednání byla výhradně sexuální povahy a rovněž nesouhlasil s výhradně individualistickým pojetím nevědomí. Proto sám Jung považoval Freudovo myšlení za „příliš omezující“.¹⁰³ Jung zakládá své pojetí nevědomí na tzv. *kolektivním* nevědomí, což s Freudovou koncepcí není slučitelné. Jung předpokládá vedle pudové složky člověka i složku duchovní, což má samozřejmě odpovídající důsledky pro pojetí morálky, náboženství a svědomí.

Právě na příkladu svědomí je možné obě koncepce dobře odlišit, zatímco Freud svědomí zakládal na pocitu viny, považuje Jung svědomí za možnost motivace k dobrému jednání: „Svědomí – a obzvláště špatné svědomí – může být darem nebes, opravdovou milostí, pokud je využito k vyšší sebekritice.“¹⁰⁴ Předpokladem tohoto pojetí je rovněž to, že dobré jednání je vskutku možné (zatímco u Freuda je motivem k jednání sexuální či agresivní pud).

Obě dvě námitky vůči Freudovi tedy míří na redukcionistické jádro Freudových myšlenek. Výklad ženské sexuality prizmatem mužské a redukce kultury, morálky, náboženství a svědomí na sexuální a agresivní pudy lze stále označit za velmi inspirativní, provokativní, ale zároveň zřejmě nejproblematictější moment Freudova myšlení.

---

¹⁰³ STEVENS, Anthony. *Jung*. Praha: Argo, 1996, 80-7203-012-3, s. 25.

¹⁰⁴ JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla IV.: Obraz člověka a boha*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2001, ISBN 80-85880-23-7, s. 49.

Závěr

Předkládaná bakalářská práce se věnovala fenoménu svědomí v kontextu Freudova myšlení. V průběhu výkladu se prokázalo, že koncept svědomí je pevně zakotven v koncepci strukturálního pojetí psychiky jakožto pocit viny pramenící z konfliktu mezi Já a Nadjá, přičemž jsem také objasnila souvislost s oidipovským komplexem. Svědomí je tak podle Freuda především výsledkem sváru různých složek psychického a tento svár se dále manifestuje v kultuře, svědomí je tedy zakotveno nejen individuálně, ale i kulturně. Existenci nadindividuálního Já (jako například u Junga) však Freud nepřipouští, v čemž spatřuji jeden z problematických momentů pojetí Nadjá.

Předkládaná práce se musela vyrovnat s několika obtížemi. Především bylo nutné obsáhnout základní vývojové momenty Freudova myšlení a zasadit je do širšího kontextu, který by objasnil jeho motivy a zdroje. Tomu se věnovala první kapitola práce, která nejprve objasnila širší společenské a kulturní souvislosti prostředí, v němž psychoanalytické myšlení vznikalo. Součástí této kontextualizace bylo i objasnění některých filosofických konceptů zkoumání lidské reflexivity a subjektivity, ukázala jsem, že Freud se ve svých analýzách sice vzdáleně, ale přece jen vychází ze svého zájmu o Nietzscheho a Schopenhauera.

Dále bylo nutné objasnit předpoklady strukturálního pojetí psychiky. To jsem učinila tak, že jsem objasnila topografický model psychiky a roli dětské sexuality spojené s oidipovským komplexem. Třetí kapitola nabídla výklad Já – Ono – Nadjá, což tvoří zřejmě nejdůležitější předpoklad konceptu svědomí. V této souvislosti jsem se věnovala i objasnění pudové teorie. Poslední kapitola výkladu strukturálního modelu psychiky využila, když se věnovala prozkoumání konceptu svědomí co do jeho předpokladů a chronologie vývoje.

Freudova koncepce není morálkou v přísném a systematickém smyslu slova, proto ani jeho koncept svědomí nemůžeme považovat za systematicky ucelený a komplexní. Přesto ale tato práce prokázala, že Freudův příspěvek k chápání svědomí není vůbec marginální. Naopak je plně zakotven v jeho rozvinutém zkoumání lidských pudů a sexuality. Je ovšem pravda, že Freud často jedním dechem mluví o náboženství, kultuře, morálce a svědomí, což činilo průzkum jeho textů zvláště obtížným. Přesto se domnívám, že hlavní momenty konceptu svědomí byly objasněny – těmi jsou konflikt mezi Já a Nadjá a pocit viny v souvislosti s oidipovským komplexem.

I když má práce vychází ze zájmu o myšlení Sigmunda Freuda, nechci skrývat, že jeho myšlení obsahuje celou řadu problematických momentů. Některé z nich jsem se pokoušela zformulovat v poslední kapitole práce, přičemž jádro mé výtky Freudovi představuje námitka redukcionismu. V tom, domnívám se, lze souhlasit i s Jungem. Snad právě srovnání s myšlenkami švýcarského psychiatra by mohlo být dalším vhodným rozšířením a pokračováním této práce. Předkládaná bakalářská práce prokázala, že zajímavých, polemických a svým způsobem i originálních myšlenek je ve Freudových textech stále dostatek.

Summary/Resumé

The thesis deals with examination of the phenomenon of conscience in the context of Freud's psychoanalysis. It not only clarifies its basic contemporary context but it also mentions wider philosophical premises and contingencies of Freud's mind. The work explains key moments of preanalytic period and clarifies the origin of katartic method. Subsequently it also concerns the structural model of human psyche which is the key premise of the concept of conscience. Thanks to that the work not only clarifies the conscience on the basis of conflict of Ego and Superego but also notices wider philosophical, religious and cultural aspects of Freud's concept.

seznam použité literatury

- CORETH, Emerich – Ehlen, Peter – Schmidt, Josef. *Filosofie 19. století*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, ISBN 80-7182-157-8.
- DESCARTES, René. *Meditace o první filosofii*. Praha: Oikoymneh, 2001, ISBN 80-7298-036-X.
- DESCARTES, René. *Principy filosofie*. Praha: Filosofia, 1998, ISBN 80-7007-112-5.
- FONAGY, Peter – TARGET, Mary. *Psychoanalytické teorie*. Praha: Portál, 2005, ISBN 80-7178-993-3.
- FREUD, Sigmund. Budoucnost jedné iluze. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 276-315.
- FREUD, Sigmund. Já a Ono. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 98-138.
- FREUD, Sigmund. Nespokojenost v kultuře. In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 316-380.
- FREUD, Sigmund. O sobě a psychoanalýze. In Freud, Sigmund *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, ISBN 80-207-0109-5, s. 9-58.
- FREUD, Sigmund. Pudy a jejich osudy. In FREUD, Sigmund. *Spisy z let 1913-1917*. Praha: Jiří Kocourek, 2002, ISBN 80-861213-18-9, s. 187-206.
- FREUD, Sigmund. Studie o hysterii. In Freud, Sigmund. *Vybrané spisy Sigmunda Freuda II*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1969, s. 9-172.
- JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla IV.: Obraz člověka a boha*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2001, ISBN 80-85880-23-7.
- KOCOUREK, Jiří. *Horizonty psychoanalýzy*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1992.
- Kolektiv autorů. *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, ISBN 80-7182-064-4.
- LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982.

- LOUŽEK, M. Freud – osvoboditel lidské sexuality. In Loužek, Marek (ed.) *150 let od narození Sigmunda Freuda: Sborník textů*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, ISBN 80-86547-56-6, s. 39-48.
- MANNONI, Octave. *Freud*. Olomouc: Votobia, 1997, ISBN 80-7198-036-6.
- MIJOLLA, Alain, de (eds.). *International Dictionary of Psychoanalysis: Fliess, Wilhelm*. [online]
- Gale Cengage: [eNotes.com](http://www.enotes.com/psychoanalysis-encyclopedia/fliess-wilhelm). Poslední aktualizace 2006. [cit. 2011-06-01]. Dostupné z: <<http://www.enotes.com/psychoanalysis-encyclopedia/fliess-wilhelm>>.
- MITCHELL, Stephen, A. – BLACKOVÁ, Margaret, J. *Freud a po Freudovi: Dějiny moderního psychoanalytického myšlení*. Praha: Triton, 1999, ISBN 80-7254-029-7.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Zrození tragédie z ducha hudby*. Praha: Gryf, 1993, ISBN 978-80-7021-920-1
- SCHOPENHAUER, A. *O vůli v přírodě a jiné práce*. Praha: Academia, 2007, ISBN 978-80-200-1547-1.
- SCHORSKE, Carle, E.. *Vídeň na přelomu století*. Brno: Barrister & Prncipal, 2000, ISBN 80-85947-58-7.
- SKOBLÍK, Jiří. PODNĚTY PRO POZNÁVÁNÍ PRAVDY ČLOVĚKA, ZÍSKANÉ Z NETEOLOGICKÝCH OBORŮ [online]. Poslední aktualizace 7.12.1999. [cit. 2011-06-27]. Dostupné z: <http://ktf.cuni.cz/~skoblik/km_puvodni/fm99-1-2.htm>.
- STEVENS, Anthony. *Jung*. Praha: Argo, 1996, ISBN 80-7203-012-3.
- STÖRIG, Hans, Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, ISBN 80-7192-500-2.
- STORR, Anthony. *Freud*. Praha: Argo, 1996, ISBN 80-85794-93-4.
- STROMŠÍK, Jiří. Proč právě Freud? In Freud, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990. ISBN 80-207-0109-5, s. 397-428.
- Und euch zum Trotz! *12 Thesen wider den undeutschen Geist* [online] Universität Göttingen: Seminar für Deutsche Philologie. Poslední aktualizace 5.1. 2008. [cit. 2011-06-01]. Dostupné z: <http://www.euchzumtrotz.de/front_content.php?idart=57>.